

Onderzoeksmethoden in het antropoceen

Uitdagingen voor een groene criminologie

Stephen Snelders & Nick Verouden

1 Inleiding

Het begrip ‘antropoceen’ is een *rallying call* geworden voor velen die verontrust zijn over de klimaatcrisis en de verstoorde verhouding tussen mens en natuur. In de meest strikte zin is ‘antropoceen’ de benaming voor een nieuw geologisch tijdperk. Het is momenteel in gebruik geraakt om een situatie van sociale en economische veranderingen aan te duiden met onomkeerbare en voor zowel de natuur als de menselijke maatschappij catastrofale gevolgen. Een aantal denkers, zoals Bruno Latour en Timothy Morton, hebben in dit verband de strijd aangeboden met het maken van een onderscheid tussen mens/beschaving enerzijds en natuur/niet-menselijke dieren/eco-systemen anderzijds (Latour, 1991; Morton, 2018a). Het durkheimiaanse idee van een sociale wereld *sui generis*, vaak gezien als een kenmerk van het modernisme, is voor hen een belangrijke oorzaak van onze problemen. Ook criminologen zoals Nigel South en Rob White – in werk dat wordt samengebracht onder de noemer *groene criminologie* – hebben de afgelopen twee decennia de ‘dood van het sociale’ geëxploreerd: wat het betekent om de mens niet alleen als sociale maar ook als biofysische actor te gaan zien (zie bijv. Shearing, 2015; voor een overzicht van de groene criminologie, zie South & Brisman, 2014; Van Uhm, 2020: 40-41). In Nederland heeft Daan van Uhm een oproep gedaan voor een ‘non-antropocentrische’ criminologie (Van Uhm, 2018b).

Het overstijgen van de dichotomie tussen het sociale en de natuur vereist nieuwe onderzoeksperspectieven. In dit essay relateren we de roep om een non-antropocentrisch perspectief in de groene criminologie aan nieuwe benaderingen die zijn ontwikkeld in onze eigen disciplines, de geschiedwetenschappen en de culturele antropologie. We kijken hierbij in het bijzonder naar de mogelijkheden van een verruimd tijdsperspectief, en naar de pogingen om de mens-natuurdichotomie op te heffen zoals die in de ‘transspecies history’, ‘transspecies ethnography’ en ‘transspecies narratology’ worden uitgetoetst. We hebben hierbij overigens geenszins de pretentie om een complete en systematische review van relevante literatuur te geven. De voorbeelden die we geven, kunnen met andere worden aangevuld en vergeleken.

2 Onderzoeksubjecten van groene criminologie

De groene criminologie stelt in haar weg naar een non-antropocentrisch perspectief nog een andere dichotomie ter discussie: die tussen legaal en illegaal. Een voorbeeld is het werk van Tim Boekhout van Solinge over de ontbossing en illegale

houtkap met name in de Braziliaanse Amazone. Voor een groot deel (maar niet volledig) is de houtkap in de Amazone illegaal. Ze gaat gepaard met aanzienlijke geweldsuitoefening door *pistoleros*, gehuurd door kappers en rijke boeren, tegen traditionele gemeenschappen. Niet alle houtkap is echter illegaal, al leidt ze dan wel tot ontbossing. Er is ook dan een meer omvattende groene criminologische dimensie aan het probleem, die de dichotomie legaal-illegaal ontstijgt. Een centraal begrip hier is *environmental harm* of milieuschade. De houtkap maakt deel uit van een exploitatie van natuurlijke grondstoffen die het leven van komende generaties in gevaar brengt. Hier komt ook de dichotomie tussen mens en natuur ter discussie: het gaat immers niet alleen om mensen, maar ook om niet-menselijke diersoorten, planten, en hele ecosystemen (Boekhout van Solinge, 2014a; Boekhout van Solinge & Kuijpers, 2014).

Ook CO²-uitstoot door de industrie is geen misdaad in strafrechtelijke zin, al warmt het dan de aarde op. Het bewust verkeerd representeren van wetenschappelijke discussies mag bijdragen aan de vernietiging van ecosystemen, maar ook dat is wettelijk gezien geen misdaad (Oreskes & Conway, 2012). In de woorden van White: 'Many of the most serious forms of [environmental] harm in fact constitute "normal social practice" and are quite legal even if environmentally disastrous.' (gecit. in: Natali, 2014: 77). Lynch en Sretesky komen dan ook tot een definitie van groene misdaad die

'includes behaviors that may well not be proscribed within criminal, civil, or administrative law. To accept such a definition means that one does not uncritically assume the normative picture as "given", but rather one contributes to its interpretation – to its evaluation and its construction – starting from the social reality that it intends to regulate or defend. From a criminal justice policy viewpoint, it also means identifying those behaviors that should be considered criminal because of the harm they cause' (gecit. in: Natali, 2014: 75).

Daarmee worden praktijken die schade doen aan de natuur en aan ecosystemen tot misdaden en criminologische onderzoeksobjecten, al zijn ze dan niet illegaal. In feite overstijgt de groene criminologie hiermee al de dichotomie tussen het sociale en de natuur. Het is dan ook een logische stap als Van Uhm oproept om weg te komen van een antropocentrische criminologie en ecocentrische en biocentrische onderzoeksperspectieven leidend te maken (Van Uhm, 2018b). In het volgende relateren we deze perspectieven aan soortgelijke ontwikkelingen in de geschiedwetenschappen en de culturele antropologie.

3 Historische perspectieven: twee voorbeelden

Om te beginnen vraagt in onze ogen het begrijpen van de context van groene misdaden om een ruimer tijdskader van onderzoek, met andere woorden: om de integratie van een historisch onderzoeksperspectief. Het werk van Annette Hübschle over de stroperij van neushoorns in Zuid-Afrika wijst bijvoorbeeld op de historische wortels van de strijd om natuurlijke hulpbronnen. Een simpele gelijkstelling van armoede met (criminele) deviantie is, zo laat Hübschle zien, niet voldoende om

Stephen Snelders & Nick Verouden

het fenomeen van stroperij te verklaren. Zij legt de nadruk op de historische bepaaldheid van de sociaal-economische en politieke situatie waarin de stropers opereren. Die historische context beslaat factoren als landonteigening en verlies van jachtrechten en andere rechten op het gebruik van land. Tezamen met een nog steeds voortdurende marginalisering van de lokale gemeenschappen leidt dit tot stroperij. Er is hier sprake van een hybride sociale orde waarin rechtelijke en niet-rechtelijke factoren samen een sociale orde scheppen. Een dergelijk orde is niet te begrijpen vanuit een dichotomie tussen legaal en illegaal, maar omvat *fluid flows* van legale, grijze en illegale elementen waarin de gestroopte neushoorn eindigt bij de consument (Hübschle, 2017a, 2017b).

Om deze sociale orde te begrijpen moeten we ons dus verdiepen in de historische genealogie. Historici hebben meer in het algemeen laten zien hoe de geschiedenis van de jacht en de stroperij ook de geschiedenis van een strijd om de definitie van misdaad is. De monopolisering van de jacht door witte jagers in zwart Afrika ten tijde van het kolonialisme leidde tot marginalisering van de zwarte gemeenschappen. Die monopolisering stond overigens in een lange Europese traditie, waarin jachtrechten ontnomen werden aan de lagere standen en het privilege werden van de adel. Het zeldzamer worden van diersoorten in Afrika, een proces dat al in de achttiende eeuw geobserveerd werd en in de negentiende eeuw grotere vormen aannam, leidde ertoe dat witte *big game* jagers een eigen *sporting code* ontwikkelden. Die code was voor de elite en zeker niet voor de *natives*, wiens 'onbeschaafde' *subsistence hunting* de diersoorten zouden bedreigen. *Big game hunting* en de komst van de eerste dierentuinen werden bovendien gepresenteerd als rechtvaardiging en triomf van het Britse imperialistische project. Later, in de twintigste eeuw, claimden natuurbeschermers de soevereiniteit over natuur en *wildlife* en werden Afrikaanse jagers stropers (MacKenzie, 1997; Steinhart, 2006).

Een historisch onderzoeksperspectief verrijkt ook ons inzicht in de klimaatcrisis. Historici Bonneuil en Fressoz hebben een naïeve kijk op de ontwikkeling van het antropoceen bekritiseerd. In deze kijk liggen de wortels van dit tijdperk rond 1750 met de Industriële Revolutie en de introductie van de stoommachine. Hiermee begon de menselijke impact op het milieu dat van de natuur te evenaren. Na 1945 en het werpen van de eerste atoombom versnelde dit proces beslissend. In de naïeve kijk was dit een blind proces waarin de mensheid zich vanaf 1750 onbewust in nieuwe catastrofes stortte. Pas in de laatste decennia zouden wetenschappers de waarheid over klimaatverandering hebben ontdekt en het is nu dan ook aan wetenschappers de taak om ons uit deze crisis te leiden. Bonneuil en Fressoz laten echter zien dat de menselijke impact op natuur en klimaat al in de achttiende, negentiende en vroege twintigste eeuw onderwerp van discussie en zelfs van verzet was. Bovendien bekritisieren zij de reductie van handelende actoren tot een ongedifferentieerde 'mensheid' en tot abstracte statistieken over demografische ontwikkeling, industriële uitstoot, enzovoort. Deze abstracte categorieën verantwoordelijk te stellen voor het proces van klimaatverandering negeert volgens hen de culturele, sociale en economische differentiaties binnen de mensheid, de enorme verschillen in menselijke imprint op het milieu tussen verschillende maatschappijen en tussen rijk en arm, en de rol van machtige belangengroepen in het scheppen van de huidi-

ge situatie. Een situatie die niet opgelost kan worden met louter technocratische en ‘wetenschappelijke’ middelen (Bonneuil & Fresoz, 2017).

Wanneer begint de ecocide, de grootschalige beschadiging, verwoesting of vernietiging van de natuur en haar ecosystemen, en van de levende wezens daarbinnen? Wie zijn ervoor verantwoordelijk? Om dit te begrijpen en daarmee te veranderen moet het tijdspectief van onderzoek worden uitgebreid. Moderne veranderingen in mens-natuurrelaties komen voort uit het verleden en moeten in temporele context begrepen worden. Onderzoekers als Boekhout van Solinge en Van Uhm verbinden hun onderzoeksmethoden al met reviews van de historische literatuur, maar historisch onderzoek op groen-criminologische gebieden moet zich nog sterk ontwikkelen (Boekhout van Solinge, 2014b; Boekhout van Solinge & Kuijpers, 2014; Van Uhm, 2018a).

4 Perspectief op de tijd

Maar ook de geschiedwetenschap, de discipline die zich bij uitstek bezighoudt met verandering door de tijd heen, moet zich aanpassen aan het antropoceen. Historici staan voor de taak de veranderlijkheid van de geologische tijd te incorporeren in hun onderzoeksmethoden. Interacties tussen mens en natuur en de rol van geologische, geografische en klimatologische factoren zijn weliswaar al onderwerp geweest van de moderne wetenschappelijke geschiedschrijving sinds tenminste het werk van de Franse *Annales*-school. In de twintigste eeuw problematiseerden de historici van de *Annales* de invloed van tijd en klimaat op de menselijke maatschappij, maar ze zagen de geologische tijd nog als een statisch gegeven (Braudel, 1972; Le Roy Ladurie, 1988). De stap om de mens te zien als een biologische en zelfs een geologische actor is nog vol in ontwikkeling. Sinds de jaren zeventig van de vorige eeuw heeft zich een aparte subdiscipline van de geschiedwetenschap ontwikkeld die zich *environmental history* noemt (Chakrabarty, 2009). Veel van dit werk is nog vrij traditioneel en expliciet antropocentrisch (McNeill, 2001). Niettemin laten ook meer traditioneel opgezette onderzoeken zien dat menselijk handelen niet alleen beïnvloed is door veranderingen in het klimaat, maar het op zijn beurt ook beïnvloed heeft. Een voorbeeld is de komst van een *homogenocean*, dat de weg plaveit voor het antropoceen, na de ‘ontdekking’ van Amerika door Columbus. Globale migratie en transport van landbouwgewassen, ziektes en gereedschappen, veranderden de menselijke samenlevingen ingrijpend, maar beïnvloedden ook het klimaat (Mann, 2011). Het afkoelen van het klimaat tussen 1450 en 1800 (met minimumtemperaturen in de periode tussen 1640 en 1730: de ‘Kleine IJstijd’) was niet alleen een gevolg van een cyclische reductie in de activiteit van de zon, maar ook van de uitroeiing van de Amerindiaanse bevolking, de uitbreiding van bossen en de reductie van CO² in de atmosfeer (Bonneuil & Fresoz, 2017: 39; Parker, 2013). Door een langer tijdspectief in te nemen kunnen historici de analyse van de *sociobiosfeer* verdiepen, waarin sociale en natuurlijke settingen met elkaar verbonden zijn en elkaar versterken (Bonneuil & Fresoz, 2017: 35; zie ook Mor-ton, 2018b: 75).

Historische aandacht voor de veranderlijkheid van de natuur heeft bovendien implicaties voor het denken in termen van soorten. Zo problematiseert de Nederland-

Stephen Snelders & Nick Verouden

se wetenschapshistoricus Bert Theunissen het voortbestaan van oorspronkelijke bloedlijnen en rassen van koeien in Nederland (Theunissen, 2020: 25-28). Historisch onderzoek dat een langer tijdsperspectief inneemt, moet de reciprociteit en *onderlinge* beïnvloeding van samenleving en natuur aan de orde stellen.

5 Perspectief op de mens-natuurdichotomie: transspecies-onderzoek

Ook cultureel antropologen proberen de dichotomie tussen mens en natuur al geruime tijd te overstijgen. Een voorbeeld hiervan is Tim Ingolds aanzet voor een ‘ecologische antropologie’, waarin hij de verbondenheid tussen mensen en andere levende organismen probeert te contextualiseren (Ingold, 2013). Ingold schetst een antropologie voorbij natuur en cultuur, waarin de focus verlegd wordt van een interne analyse van sociale conventies en instellingen naar de interacties van mensen met (en tussen) dieren, planten, fysieke processen, artefacten, afbeeldingen en andere vormen van leven (Descola, 2013). De uitdaging hier is het onderzoeken en beschrijven van de interdependenties die ontstaan als deze actoren samenkomen in ‘zones of interpenetration’ (Ingold & Vergunst, 2008).

Deze vervlechting tussen natuur en cultuur zien we terug in een groot aantal antropologische studies, bijvoorbeeld over de betekenis van water. Veronica Strangs onderzoek naar de Stour, een 76 kilometer lange rivier in Dorset, schetst de substantiële connecties die bestaan tussen de rivier en de sociale en culturele identiteiten die dorpsbewoners in interactie hiermee vormen. Zo gebruikten haar informanten regelmatig watermetaforen om ideeën te conceptualiseren over een ‘juiste’ stroom en balans in hun eigen fysieke, emotionele en mentale wezen, bij het definiëren van hun eigen identiteit en die van anderen, en bij het uitdrukken van hun begrip van bredere sociale en ecologische processen (Strang, 2006). Annet Pauwelussen ontdekte tijdens haar veldwerk in Kalimantan (Indonesië) hoe het leven zich op de scheidslijn tussen land en water afspeelt. Ze schetst hoe het leven van eilandbewoners gedefinieerd wordt door een constante beweging tussen land als zee, en hoe dit een ‘land-bias’ overstijgt. Het leven van haar informanten heeft hierdoor een amfibisch karakter. Amphibiousness, veronderstelt Pauwelussen, is ‘the capacity to move in and between worlds that relate and partly intermingle, yet are not reducible to one another’ (Pauwelussen, 2017: 3).

Om de grenzen tussen dier en mens te overschrijden hebben zowel de geschiedenis als de antropologie hun ‘transspecies’-vormen ontwikkeld. Hierin worden menselijk en niet-menselijke levens in symbiose gezien en wordt gepoogd om actieve *agency*, de mogelijkheid tot zelfstandig handelen, te geven aan niet-menselijke actoren zoals dieren. Een voorbeeld uit de geschiedwetenschap is het werk van Susan Nance. In haar geschiedenis van de circusolifant in Amerika probeert Nance de rol van de olifant als cruciale factor in oorzakelijke verbanden vast te stellen. De olifant kan natuurlijk niet voor zichzelf spreken en heeft geen geschriften nagelaten, net zomin als menig menselijke actor in de geschiedenis of menig ‘misdadiger’ en ‘slachtoffer’ in criminologisch onderzoek. Niettemin kunnen wij – zo laat Nance zien – het dier wel degelijk als een actieve actor reconstrueren. Een actor wiens gedrag reageert op menselijk handelen, welke daarmee ook weer verandert. In een wat langer tijdsperspectief zoals Nance dat hanteert, is ook het dier een verander-

lijk en historisch wezen. ‘Elephants are not robots or blank canvases, but fragile, often strong-willed individuals. From the beginning, many of them rejected the condition of their captivity [in American circuses]. So Americans witnessed a century-long escalation in the numbers of elephants killing people and people killing elephants.’ (Nance, 2013: 5-6) Door een onderzoek van de debatten rond de circusolifant trekt Nance de menselijke interpretaties over hun gedrag in twijfel, alsmede het recht van mensen om voor de dieren te spreken. Nance heeft deze benadering meer recent ook toegepast op rodeodieren, en andere historici hebben zich bij haar gevoegd in pogingen de sporen van dieren als actoren in de verschillende historische archieven (teksten, beelden, biologische en veterinaire data, enz.) te volgen. Zo laat Noah Cincinnati zien dat programma’s voor bescherming van berggorilla’s in Congo een gevolg waren van een decennialange weigering van gorilla’s zich neer te leggen bij het leven in gevangenschap in dierentuinen (Cincinnati, 2015; Nance, 2015, 2020).

Dit soort onderzoek sluit soms aan bij Latours actortheorie, die hij naar voren brengt als een middel om de natuur-cultuurdichotomie te overwinnen. Zowel mensen als dieren zijn *actoren* (dat wil zeggen, ze kunnen actie ondernemen, laten een spoor achter, veranderen een toestand) in een voortdurend proces van veranderende relaties in netwerken. Latour gaat nog verder en laat ook niet-bewuste dingen deel uitmaken van die netwerken als *actanten*, die actie in beweging brengen. De actoren en netwerken van Latour zijn dynamisch en expliciet historisch: elke momentane toestand is het product van een proces (Latour, 1991, 2005).

Een andere benadering die historische en cultureel-antropologische aspecten met elkaar verbindt, is het zoeken naar bewijzen voor *interspecies solidarity*. Geprobeerd wordt hier een antropocentrische visie te overstijgen door samenwerkingen tussen mens en dier als zodanig te beschouwen, waarbij beiden hun eigen rol spelen. In een *transspecies of multispecies ethnography* worden ‘niet-menselijke dieren’ bekeken als actoren die mede sociale werelden van menselijke populaties construeren. Coulter wijst op het belang van het bestuderen van *indigenous histories* van ‘traditionele’ samenlevingen waarin die samenwerking heeft bestaan of zelfs nog voortduurt, bijvoorbeeld in Bolivia. Maar er zijn vandaag de dag ook ‘moderne’ boeren en gemeenschappen die hier oog voor hebben, zoals in Scandinavië (Coulter, 2016: 153-154).

6 Taal en presentatie

Een ander interessant perspectief op het overstijgen van de mens-natuur-dichotomie vertrekt vanuit het gebruik van de taal. Is een ander soort presentatie, een andere narratologie nodig om de dichotomieën daadwerkelijk op te heffen? Ook in de literatuurwetenschappen is er een beweging naar *transspecies*-onderzoek gaande. Nieuwe onderzoeksmethoden roepen ook het vraagstuk op van de presentatie van de uiteindelijke analyse. Wendela de Raat werkt bijvoorbeeld aan een ‘transspecies narratology’. Zij wil narratieve technieken en verhalen ontwikkelen die bijdragen aan een groter bewustzijn van de ecologische problematiek (‘eco-literacy’ of ‘ecologische geletterdheid’), en die ook de ervaringen van dieren zouden moeten kunnen incorporeren. In haar cultuurhistorisch onderzoek naar jeugdliteratuur

Stephen Snelders & Nick Verouden

analyseert ze hoe verhaaltechnieken ruimte kunnen bieden aan dierlijke ervaringen en de verbeelding van meer gelijkwaardige relaties tussen mensen en dieren en de wisselwerking tussen de mens en zijn omgeving (De Raat, 2020). Dit is een belangrijke stap, waarmee de traditionele verhaallijnen rond dieren in voor mensen begrijpelijke dramatische constructies doorbroken zouden kunnen worden, en het fundamentele ‘anders-zijn’ van het dier in waarde wordt gehouden. Uiteindelijk lopen we daarmee aan tegen (zo denkt De Raat) de grenzen van de traditionele narratologie, en zullen we naar een ‘narratology beyond the human’ (David Herman, 2018) toe moeten (De Raat, 2020).

De antropoloog Michael Taussig heeft met zijn *fictocriticism* geprobeerd een nieuwe taal van de natuur te scheppen. Hierin weeft hij verschillende soorten taalgebruik, zowel theoretische taal als fictie, door antropologisch onderzoek heen. In zijn laatste werk over palmolie in Colombia loopt alles dan ook door elkaar: paramilitairen die zich gedragen als roofdieren, jaguars, boeren die gedomineerd worden door planten en genetische gemanipuleerde gewassen, precolumbiaanse tropische beesten die zich vermengen met gedomesticeerde dieren. Ezels, jaguars, koeien en kaaimannen worden hier niet slechts opgevoerd als decor van verhaallijnen, maar juist als bezielde bewoners. Op deze wijze schets Taussig verhalen die zich verzetten tegen eenduidige betekenissen en laat hij de verstrekkende en alarmerende gevolgen van de dominante wereldwijde invloed van palmolieplantages op mens-natuurrelaties zien en hoe die de biodiversiteit aantast (Taussig, 2018). Eenzelfde oprekken van de taal zien we bij Robert Macfarlane, die in *Underworld* op zoek is naar een taal die de bezieling van de wereld erkent en bevordert, om zo de ecologische ontwrichtingen in het antropoceen in kaart te brengen (Macfarlane, 2019).

Meningen variëren over wat deze experimenten hebben opgeleverd, maar de richting van de pogingen is interessant. Andere auteurs benadrukken dat de narratieve dimensie alleen onvoldoende houvast biedt om voorbij de menselijke wereld te kijken. Hamilton en Tylor veronderstellen in dit opzicht dat het oprekken van taal niet afdoende is als het gaat om het begrijpen van mens-dierrelaties. De complexiteit ligt juist daarin dat dieren niet in staat zijn om te spreken of te schrijven, althans niet op manieren die wij kunnen ontcijferen. Dieren drukken zich uit op manieren die we niet begrijpen, door motoriek of de tekening en kleur van hun veren. Taal als instrumentarium om dat te beschrijven schiet vaak tekort. Hamilton en Tylor pleiten dan ook voor een hybride benadering waarin de traditionele nadruk op schrijven (vertellen) gecombineerd wordt met een visuele methodologie (laten zien) die de zintuiglijke kant van mens-dierrelaties kan blootleggen. Door bijvoorbeeld af te stemmen op de bewegingen die zowel wij (als mensen) als zij (als dieren) maken, kunnen hun lichaam en hun zintuigen worden geïnterpreteerd als een vorm van communicatie, waarbij verbonden levenswerelden langs zintuiglijke lijnen opnieuw worden bekeken (Hamilton & Tylor, 2017).

Andere pogingen in deze richting combineren ook teksten en beelden om de verwevenheid van cultuur en natuur te bestuderen. Zo gebruiken in *multispecies ethnography* antropologen, kunstenaars en biologen collaboratieve methoden om mens en natuur als *interspecies relationship* te bestuderen, bijvoorbeeld in de tentoonstelling uit 2014 *The Multispecies Salon* (Kirksey, 2014).

Het een stem geven aan dieren kan nog veel verder gaan, zoals in het project van Leonie Cornips aan het Meertens Instituut: zij wil aantonen dat koeien een eigen taal hebben (zie het interview met haar in *Trouw* van 13 april 2020) Als ze daarin slaagt, is uiteraard een van de belangrijkste grenslijnen tussen mens en dier overschreden. Slagen we er hiermee in om van een antropocentrisch naar een meer 'ecocentrisch' perspectief te gaan? Of is dit niet alleen cruciaal, maar per definitie onmogelijk? Het zou interessant zijn om een *transspecies criminology* te kunnen ontwikkelen, waarin dieren met mensen samenwerken. Voorlopig is dit nog ver weg.

7 De uitdagingen voor de groene criminologie

Wat kunnen bovengeschetste ontwikkelingen in de geschiedwetenschap en de culturele antropologie bijdragen aan de ontwikkeling van de groene criminologie? In het voorafgaande zagen we dat groene criminologen de grenzen van hun discipline oprekten in de strijd tegen 'environmental harm' en ecocide. Het verruimde tijdspectief en het overstijgen van de natuur-cultuurdichotomie ten gunste van een analyse van netwerken van menselijke en niet-menselijke actoren en actanten kan hierbij inspiratie bieden. Alleen op die manier kunnen we de soort data-analyses maken waar Brisman en South in de conclusie van hun *Routledge International Handbook of Green Criminology* voor pleiten. Ze schrijven daarin over 'criminologies of everyday life', die niet het doel hebben om meer en meer aspecten van het dagelijks leven te criminaliseren en verdergaande draconische 'crime control' te onderbouwen, maar die prospectief huidige en toekomstige 'environmental crimes, harms, and risks' kunnen voorspellen en bestrijden (Brisman & South, 2014: 412).

Groen criminologisch onderzoek zou zich minder op individuele verantwoordelijkheden kunnen richten, maar meer op de relaties binnen nieuwe analyse-eenheden waarin antropocentrisme vermeden wordt. Hiermee willen we niet zeggen dat criminologie haar specifieke object, de misdaad, zou moeten vergeten en zelf een soort antropologie of historische antropologie moet worden. Maar als ze wil bijdragen aan daadwerkelijke veranderingen in de context van de milieuproblemen van het antropoceen moet die misdaad binnen de ruimere kaders vallen zoals die in dit essay besproken zijn.

Bovendien dagen we de groene criminologie uit om ook in haar presentaties na te denken over de nieuwe mogelijkheden van *transspecies narratology* en het gebruikmaken van nieuwe media. Een *transspecies narratology* kan bijvoorbeeld van groot belang zijn voor criminologisch onderzoek naar het slachtoffer in bijvoorbeeld *wildlife trafficking* of in zaken van industriële en chemische vervuiling, waarbij slachtoffers vaak moeilijk identificeerbaar zijn en niet onmiddellijk dood neervallen. Niet alleen individuele mensen of groepen van menselijke personen, maar de hele biosfeer en de niet-menselijke actoren en actanten erbinnen zijn immers de slachtoffers van de massale en andere uitroeijingen die plaatsvinden in het antropoceen.

Stephen Snelders & Nick Verouden

Literatuur

- Boekhout van Solinge, T. (2014a). The Illegal Exploitation of Natural Resources. In L. Paoli, (Ed.), *The Oxford Handbook of Organized Crime* (pp. 500-526). Oxford: Oxford University Press.
- Boekhout van Solinge, T. (2014b). Researching Illegal Logging and Deforestation. *International Journal for Crime, Justice and Social Democracy*, 3, 35-48.
- Boekhout van Solinge, T. & K. Kuijpers (2014). The Amazon Rainforest: A Green Criminological Perspective. In N. South & A. Brisman (Eds.), *Routledge Handbook of Green Criminology* (pp. 199-213). London: Routledge.
- Bonneuil, C. & J.-B. Fressoz (2017). *The Shock of the Anthropocene: The Earth, History and Us*. London: Verso.
- Braudel, F. (1972). *The Mediterranean and the Mediterranean World in the Age of Philip II*. London: William Collins Sons & Co.
- Brisman, A. & N. South (2014). Conclusion: The Planned Obsolescence of Planet Earth? In N. South & A. Brisman (Eds.), *Routledge Handbook of Green Criminology* (p. 408-417). London: Routledge.
- Chakrabarty, D. (2009). The Climate of History. *Critical Inquiry*, 35(2), 197-222.
- Cincinnati, N. (2015). Too Sullen for Survival: Historicizing Gorilla Extinction, 1900-1030. In S. Nance (Ed.), *The Historical Animal* (pp. 166-183). Syracuse: Syracuse University Press.
- Coulter, K. (2016). *Animals, Work, and the Promise of Interspecies Solidarity*. Houndmills: Palgrave Macmillan.
- Descola, P. (2013). *Beyond Nature and Culture*. Chicago: University of Chicago Press.
- Hamilton, L. & N. Tylor (2017). *Ethnography after Humanism: Power, Politics and Method in Multi-Species Research*. London: Palgrave MacMillan.
- Herman, D. (2018). *Narratology beyond the Human: Storytelling and Animal Life*. Oxford: Oxford University Press.
- Hübschle, A. (2017a). Fluid interfaces between flows of rhino horns. *Global Crime*, 18, 198-207.
- Hübschle, A.M. (2017b). The social economy of rhino poaching: of economic freedom fighters, professional hunters and marginalized local people. *Current Sociology*, 65, 427-447.
- Ingold, T. (2013). Prospect. In: T. Ingold & G. Palsson (ed.), *Biosocial Becomings: Integrating Social and Biological Anthropology* (p. 1-21). Cambridge: Cambridge University Press.
- Ingold, T. & J.L. Vergunst (2008). *Ways of Walking: Ethnography and Practice on Foot*. Aldershot: Ashgate Publishing.
- Kirksey, E. (Ed.) (2014). *The Multispecies Salon*. Durham: Duke University Press.
- Latour, B. (1991). *We Have Never Been Modern*. Cambridge: Harvard University Press.
- Latour, B. (2005). *Reassembling the Social: An Introduction to Actor-Network Theory*. Oxford: Oxford University Press.
- Lynch, M.J. (2014). Reflections on green criminology and its boundaries: Comparing environmental and criminal victimization and considering crime from an eco-city perspective. In N. South & A. Brisman (Eds.), *Routledge Handbook of Green Criminology* (pp. 43-57). London: Routledge.
- Macfarlane, R. (2019). *Underland: A Deep Time Journey*. London: Hamish Hamilton.
- MacKenzie, J.M. (1997). *The Empire of Nature: Hunting, Conservation and British Imperialism*. Manchester: Manchester University Press.
- Mann, C. (2011). *1493: Uncovering The New World Columbus Created*. New York: Knopf.
- McNeill, J.R. (2001). *Something New Under The Sun: An Environmental History of the Twentieth-Century World*. New York: W.W. Norton & Company.

- Morton, T. (2018a). *Dark Ecology: For a Logic of Future Coexistence*. New York: Columbia University Press.
- Morton, T. (2018b). *Being Ecological*. London: Pelican Books.
- Nance, S. (2013). *Entertaining Elephants. Animal Agency and the Business of the American Circus*. Baltimore: Johns Hopkins University Press.
- Nance, S. (Ed.) (2015), *The Historical Animal*. Syracuse: Syracuse University Press.
- Nance, S. (2020). *Rodeo: An Animal History*. Norman: University of Oklahoma Press.
- Natali, L. (2014). The contemporary horizon of green criminology. In: N. South & A. Brisman (Eds.), *Routledge Handbook of Green Criminology* (pp. 73-84). London: Routledge.
- Oreskes, M. & E.M. Conway (2012). *Merchants of Doubt*. London: Bloomsbury.
- Parker, G. (2013), *Global Crisis: War, Climate Change and Catastrophe in the Seventeenth Century*. New Haven: Yale University Press.
- Pauwelussen, A.P. (2017). *Amphibious Anthropology: Engaging with Maritime Worlds in Indonesia* (PhD-thesis). Wageningen University.
- Raat, W. de (2020), Persoonlijke communicatie aan de eerste auteur, email 28 mei 2020.
- Roy Ladurie, E. le (1988). *Times of Feast, Times of Famine. A History of Climate since the Year 1000*. Farrar, Strauss & Giroux.
- Shearing, C. (2015). Criminology and the Anthropocene. *Criminology & Criminal Justice*, 15, 255-269.
- South, N. & A. Brisman (2014). *Routledge Handbook of Green Criminology*. London: Routledge.
- Steinhart, E.I. (2006). *Black Poachers, White Hunters: A Social History of Hunting in Colonial Kenya*, Oxford: James Currey.
- Strang, V. (2006). Substantial Connections: Water and Identity in an English Cultural Landscape. *Worldviews: Global Religions, Culture, and Ecology*, 10(2), 155-177.
- Taussig, M. (2018), *Palma Africana*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Theunissen, B. (2020). *Beauty or Statistics: Practice and Science in Dutch Livestock Breeding, 1900-2000*. Toronto: University of Toronto Press.
- Uhm, D.P. van (2018a). The Social Construction of the Value of Wildlife: A Green Criminological Perspective. *Theoretical Criminology*, 22, 384-401.
- Uhm, D.P. van (2018b). Naar een non-antropocentrische criminologie. *Tijdschrift over Cultuur en Criminaliteit*, 8(1), 35-53.
- Uhm, D. van (2020). Defaunatie en de coronapandemie. Overexploitatie bezien vanuit een groen criminologisch perspectief. *Tijdschrift over Cultuur en Criminaliteit*, 10(1), 39-54.